

پیشنهادهایی برای

متوقف ساختن روند تخریب منابع آب زیرزمینی کشور

فرهاد آگاه

عضو هیأت مدیره انجمن پسته ایران

حکومتی در جلوگیری از برداشت غیرمجاز از این منابع بوده است. این در حالی است که مرتباً کارگزاران حکومتی جهت فرافکنی، خشکسالی را عامل اصلی فجایع بوقوع پیوسته معرفی می کنند. قدم اول در حل مشکل، توقف فرافکنی از سوی مسئولین نسبت به ریشه پیدایش مشکل می باشد.

۲- احترام به و اجرای ماده ۴۴ قانون توزیع عادلانه آب (پیوست یک) مصوب ۱۳۶۱ که سال هاست به آن بی توجهی شده، می تواند مؤثرترین کلید راهگشای جلوگیری از تخریب بیشتر منابع آب زیرزمینی کشور باشد. این ماده، دولت را متعهد می سازد تا در صورت وارد آوردن خسارت به مالکین آب های زیرزمینی، خسارت را به نحوی از انجا جبران کند.

۳- درخشان ترین سند قانونی که حل کلیه مشکلات منابع آب زیرزمینی کشور در آن دیده شده است، تصویبنامه «ضوابط ایجاد تعادل بین منابع و مصارف آب» مصوب مورخ ۱۳۸۷/۰۷/۲۵ هیئت وزیران (پیوست دو) می باشد که نحوه کامل و صحیح جبران مافات در آن دیده شده است. چنانچه کارگزاران حکومتی واقعاً مایل به اصلاح امور باشند، تلاش در جهت اجرای این تصویبنامه تنها گزینه ممکن می باشد.

۴- تخریب بیشتر منابع آب زیرزمینی کشور قابل جلوگیری نمی باشد، مگر با برخورد قاطع نیروهای قضایی و انتظامی با متخلفین. در صورت ادامه مماشات و مصلحت بینی های کوتاه بینانه این قوا با متخلفین، توقف روند تخریب و شروع روند اصلاح غیرممکن است.

۵- در پایان، بعنوان نمونه، طرح پابلوتی را که در تطابق با موارد مذکور، چندی پیش جهت ارائه نمونه ای از راه حل های پیشنهادی جهت جلوگیری از تخریب بیشتر منابع آب زیرزمینی شمال استان کرمان از سوی انجمن پسته ایران به برخی اعضاء اندیشکده آب ایران (وابسته به سازمان مدیریت منابع آب کشور) ارائه شده بود در پیوست سه آورده ام.

سال پیش طرحی مشتمل بر ۱۱ بند به منظور جلوگیری از تخریب بیشتر سفره های آب ارائه داده که در یکی از بندهای آن به ایجاد بازار آب اشاره شده است. از روی کنجکاوی در پایان همان جلسه این قول را از ایشان گرفتم که جزئیات این طرح را در اختیار دبیرخانه انجمن قرار دهد.

طی دو ماه اخیر در چند جلسه که با حضور کشاورزان منعقد شده بود، شرکت داشتم و بحث کلان آب را رودررو با آنها به مناظره نشستیم. آنچه که بین همه مشترک به نظر می رسید، عدم آشنایی ایشان از حقوق مالکیت و قوانین حاکم بر آب های زیرزمینی در مملکت بود. از این رو تصمیم گرفتم بخشی از قوانین حاکم بر آب را که آقای فرهاد آگاه در طرحش به آنها اشاره کرده ارائه دهم. در ادامه با جزئیات این مطلب خواندنی آشنا می شوید.

۱- ریشه اصلی وضعیت اسفبار منابع آب زیرزمینی کشور (اعم از زاینده رود و دریاچه ارومیه و یا دشت های رفسنجان و ...) در سوء مدیریت این منابع عمدتاً بواسطه صدور و فروش بیش از حد پروانه بهره برداری آب از سوی کارگزاران حکومتی و به میزان کمتری بواسطه عدم توانایی قوای

آب که از سر گذشت، چه یک وجب، چه صد وجب! وضع آبی مملکت را می گویم. به نظرتان این جمله خیلی منفی است؟ درست می گویند! چون هنوز بسیاری دغدغه ی آب را دارند و برای اصلاح وضع موجود تلاش می کنند؛ طیف های مختلف اعم از دولتی ها و غیردولتی ها! یک مثال از دغدغه مندهای بخش دولتی، وزارتخانه ی نیرو و شرکت های آب منطقه ای زیر مجموعه ی آن هستند. همان هایی که می گویند مشکل آب در کویر، خشکسالی است! کشاورزان اضافه برداشت داشته اند و چاه های غیرمجاز حفر کرده اند؛ راه حل ایشان اما این است که کشاورزان باید موتور پمپ هایشان را به مدت یک ماه در سال خاموش کنند! پروانه هایشان کاهش یابد! جریمه شوند بخاطر خسارتی که به آبخوان وارد کرده اند! و هزارتویی از طرح های مختلف نشان می دهند. نکته ی بسیار عجیب و در عین حال قابل تأمل این است که تأکید می کنند «این موارد قانون هستند و باید اجرا شوند»!

اما در محافل غیردولتی چه می گذرد؟ عده ای می گویند: دولت برای ما کاری انجام نداده و نخواهد داد! برخی دیگر اصرار دارند که همه ی ما، چه دولت و چه ملت مقصریم! باید دست در دست هم بگذاریم و مشکل آبمان را حل کنیم.

اما تعداد افرادی که بگویند واقعاً موارد ذکر شده در قانون چه هستند و حقوق مالکیت آب چقدر رعایت می شود، انگشت شمار است! به همین میزان کسی نیست که بگوید مثلاً چگونه در دشتی مانند رفسنجان ۸۰ هزار نفر دست شان را در دست یکدیگر بگذارند؟!!

در همین ویژه نامه نوروز ۹۵ دنیای پسته بود که گزارش «میزگرد بازار آب» به تفصیل منعکس گردید و حرف هایی از این قبیل از سوی برخی افراد رد و بدل شد.

قابل ذکر است که در این نشست آقای فرهاد آگاه - عضو هیأت مدیره انجمن پسته ایران - اظهار داشت که حدود ۴

پیوست یک

ماده ۴۴ قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱

در صورتی که در اثر اجرای طرح های عمرانی و صنعتی و توسعه کشاورزی و سدسازی و تأسیسات مربوطه یا در نتیجه استفاده از منابع آب های سطحی و زیرزمینی در ناحیه یا منطقه ای قنوت و چاه ها و یا هر نوع تأسیسات بهره برداری از منابع آب متعلق به اشخاص تملک و یا خسارتی بر آن وارد شود و یا در اثر اجرای طرح های مذکور آب قنوت و چاه ها و رودخانه ها و چشمه های متعلق به اشخاص حقیقی و یا حقوقی و حقایبه بران نقصان یافته و یا خشک شوند به ترتیب زیر برای جبران خسارت عمل خواهد شد.

الف - در مواردی که خسارت وارده نقصان آب بوده و جبران کسری آب امکان پذیر باشد، بدون پرداخت خسارت، دولت موظف به جبران کمبود آب خواهد بود

ب - در مواردی که خسارت وارده ناشی از نقصان آب بوده و جبران کسری آب امکان پذیر نباشد خسارت وارده در صورت توافق با مالک و مالکین طبق رای دادگاه صالحه پرداخت خواهد شد

طبق رای دادگاه صالحه عمل خواهد شد

د - در مواردی که خسارت وارده ناشی از تملک و یا خشک شدن آب قنوت و چاه ها و چشمه ها بوده و تأمین آب مالکین این تأسیسات از طریق دیگر امکان پذیر نباشد خسارت مذکور در صورت عدم توافق با مالک یا مالکین طبق رای دادگاه صالحه پرداخت خواهد شد.

اندازه مصرف معقول آب و قیمت بقیه آن را دریافت کنند. در هر صورت وزارت نیرو موظف به پرداخت خسارت ناشی از خشک شدن یا مسلوب المنفعه شدن تأسیسات مذکور می باشد.

در کلیه موارد بالا چنانچه اختلافی پیش آید

ج - در مواردی که خسارت وارده ناشی از خشک شدن یا مسلوب المنفعه شدن قنوت و چاه ها و چشمه ها بوده و تأمین آب تأسیسات فوق الذکر از طرق دیگر امکان پذیر باشد، مالک یا مالکین مذکور می توانند قیمت عادله آب خود و یا به میزان آن، آب دریافت نمایند و یا به

ه - نسبت به چاه ها و قنوت و سایر تأسیسات بهره برداری از منابع آب که طبق مقررات غیر مجاز تشخیص داده شود خسارتی پرداخت نخواهد شد.

و - در مورد اراضی که از منابع آب طرح های ملی در داخل و یا خارج محدوده طرح آبیاری می شود و خسارت آنها طبق این قانون پرداخت شده است بهای آب مصرفی طبق مقررات و معیارهای وزارت نیرو مانند سایر مصرف کنندگان آب از طرف مصرف کننده باید پرداخت شود.

ز - در صورتی که در اثر اجرای طرح خسارتی بدون لزوم تصرف و خرید به اشخاص وارد آید خسارت وارده در صورت عدم توافق طبق رای دادگاه صالحه پرداخت خواهد شد.

ضوابط ایجاد تعادل بین منابع و مصارف آب

می‌شود تا نسبت به اجرای ضوابط اجرایی حفظ و حراست از آب های زیرزمینی که توسط وزارت نیرو تهیه می‌شود با مشارکت تشکل های آب بران اقدام نماید.

ماده ۷- وزارت نیرو موظف است ترتیبی اتخاذ نماید تا با هماهنگی وزارت جهاد کشاورزی، بخشی از وظایف و مسئولیت های قابل واگذاری به بخش خصوصی مثل پایش کمی و کیفی منابع آب زیرزمینی، اطلاع رسانی و نظرسنجی و آموزش ذی‌نفعان را همراه با اختیارات لازم و اعتبارات موردنیاز به تشکل های آب بران مطابق قوانین و مقررات مربوط واگذار نماید.

ماده ۸- وزارت نیرو موظف است در مطالعه و اجرای کلیه طرح های توسعه منابع آب ضمن در نظر گرفتن حقابه های پایین دست به نحوی عمل نماید که تعادل بین منابع و مصارف در دشت های پایاب این طرح ها برقرار باشد.

ماده ۹- وزارت نیرو موظف است به خاطر حفظ منابع استراتژیک آب زیرزمینی و تأمین آب شرب و بهداشت شهری ظرف سه سال پس از ابلاغ این ضوابط حداکثر عمق برداشت آب را در دشت های کشور، تعیین و با جلوگیری از کف شکنی بیشتر از عمق تعیین شده با همکاری شورای حفاظت از منابع آب زیرزمینی استان از افت بیشتر سطح آب زیرزمینی و کاهش کیفیت حقابه یادشده جلوگیری نماید.

ماده ۱۰- وزارت نیرو موظف است با همکاری وزارت جهاد کشاورزی، برنامه بهره برداری از آب زیرزمینی را با ملحوظ نمودن کلیه ظرفیتهای آب برای مصارف کشاورزی در سه حالت: سالهای ترسالی، سالهای معمولی و سالهای خشکسالی، تنظیم نماید تا براساس شرایط واقعی، برنامه یادشده به اجرا گذاشته شود.

ماده ۱۱- به منظور هماهنگی برنامه های تعادل بخشی حوزه های آبریز کشور وزارت نیرو موظف است با همکاری وزارت جهاد کشاورزی و معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، ظرف شش ماه نسبت به ارائه ساختار مدیریت حوزه های آبریز و ساز و کار اجرایی آن اقدام نماید.

ماده ۱۲- دستگاههای اجرایی ذی ربط اعتبارات موردنیاز اجرای مفاد این ضوابط را به طور متناسب در لوایح بودجه سنواتی خود پیش بینی می‌نمایند.

معاون اول رئیس جمهور - پرویز داودی

نموده و نتیجه آن را به دستگاه های مربوط اعلام نماید.

ماده ۴- وزارت نیرو موظف است برای هر کدام از دشت های موضوع ماده (۳) با توجه به شرح وظایف براساس ملاحظات اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و پتانسیل های آب های سطحی، راهکارهای تعادل بخشی را به شرح ذیل ارائه و اجرا نماید.

الف - افزایش تغذیه سفره های زیرزمینی با عملیات تغذیه مصنوعی، کنترل و پخش سیلاب و احداث سدهای تأخیری، تغذیه ای و سدهای زیرزمینی.

ب - کاهش برداشت آب زیرزمینی از طریق انسداد چاه های غیرمجاز، جلوگیری از اضافه برداشت چاه های مجاز، خرید و انسداد چاه مجاز و فعال، توسعه و بهبود شبکه های آبیاری اصلی.

ج - گسترش آگاهی های عمومی، تهیه بانک اطلاعاتی و فراهم نمودن زمینه تحویل حجمی آب.

ماده ۵- وزارت جهاد کشاورزی موظف است برای هر کدام از دشت های موضوع ماده (۳) با توجه به شرح وظایف و براساس ملاحظات اجتماعی - اقتصادی و زیست محیطی راهکارهای تعادل بخشی را به شرح ذیل ارائه و اجرا نماید:

الف - افزایش تغذیه مصنوعی سفره های آب زیرزمینی با مطالعه و اجرای عملیات آبخیزداری و آبخوان داری.

ب - کاهش برداشت از منابع آب زیرزمینی با استفاده از اصلاح الگو و ترکیب کشت، کاهش کشت گیاهان پرمصرف، توسعه کشت گیاهان کم مصرف، عمران اراضی، توسعه و بهبود شبکه های آبیاری و زهکشی فرعی.

ج - مدیریت مصرف با اصلاح و بهبود مدیریت آبیاری، ایجاد تشکل های آب بران، به هنگام و اجرایی نمودن سند ملی الگوی مصرف آب کشاورزی، تعیین و اعمال راهکارهای ارتقای کارایی آب کشاورزی.

تبصره - وزارت جهاد کشاورزی موظف است در اجرای پروژه ها، ماده (۲۱) قانون توزیع عادلانه آب - مصوب ۱۳۶۱ - مبنی بر اخذ تخصیص از وزارت نیرو را رعایت نماید.

ماده ۶- به منظور حفظ و حراست از منابع آب زیرزمینی در هر استان شورای «حفاظت از منابع آب زیرزمینی» به ریاست استاندار و با حضور مدیران و رؤسای دادگستری، جهاد کشاورزی، نفت، محیط زیست، آب و برق منطقه ای، فرماندهی نیروی انتظامی تشکیل

شماره ۱۳۸۷/۵/۲۹-۳۵۳۷۸/ت/۸۵۱۶۶
وزارت نیرو - وزارت جهاد کشاورزی - معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور. هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۷/۵/۲۰ بنا به پیشنهاد شماره ۲۶۷۹۱/۳/۱۰۰ مورخ ۱۳۸۵/۳/۴ وزارت نیرو و به استناد اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ضوابط ایجاد تعادل بین منابع و مصارف آب را به شرح زیر تصویب نمود:

ماده ۱- در این تصویب نامه واژه و اصطلاحات زیر در معانی مشروح مربوط به کار می‌روند:
الف - دشت آزاد: دشتی که بیلان آن مثبت و بهره برداری از منابع آب زیرزمینی آن کمتر از میزان تغذیه سفره باشد.

ب - دشت ممنوعه: دشتی که در آن بهره برداری از منابع آب زیرزمینی بیش از پتانسیل تجدیدپذیر بوده به گونه ای که موجب افت سطح آب زیرزمینی در آن دشت گردیده و به طور طبیعی امکان بازگشت به سطح تعادل وجود ندارد.

ج - دشت ممنوعه بحرانی: دشت ممنوعه ای که در آن، سطح آب سفره زیرزمینی یا کیفیت آب آبخوان به طور مستمر افت دارد.
د - آبخوان: لایه هایی از خاک و سنگ دارای خلل، فرج و شکستگی در مخروط افکنه های کوهپایه ای و دشتهای آبرفتی که قابلیت ذخیره سازی آب های مازاد سطحی به صورت طبیعی یا مصنوعی جهت استفاده های کوتاه مدت یا درازمدت بعدی در آنها وجود دارد.

ه - طرح آبخوانداری: سند مدونی برای نوع خاصی از اقدامات اجرایی آبخیزداری که با هدف حفاظت آب و کنترل و پخش سیلاب در مخروط افکنه های کوهپایه ای و دشتهای آبرفتی تهیه و به اجرا درمی آید.

و - آبخیزداری: مجموعه علوم و فنون لازم برای مدیریت جامع و هماهنگ منابع حوزه های آبریز بدون ایجاد اثرات منفی در منابع زیستی.

ماده ۲- وزارتخانه های نیرو و جهاد کشاورزی موظفند با نهادینه کردن مدیریت تقاضا، ترتیبات و هماهنگی لازم برای اجرای مفاد این ضوابط را انجام دهند.

ماده ۳- وزارت نیرو موظف است نسبت به انجام مطالعات موردنیاز برای تشخیص دشت های ممنوعه بحرانی، ممنوعه و آزاد اقدام نموده و در ابتدای هر سال آبی کل دشت های کشور را براساس این ضوابط ارزیابی

پیوست سه

پیش نویس خلاصه طرح پایلوت آب های تحت الارضی شمال استان کرمان

۱- این طرح بصورت یک بسته به هم پیوسته می باشد و انتخاب و اجرای سلیقه ای تنها بخش هایی از آن بدون توافق همه جانبه قابل قبول نخواهد بود

۲- تعریف حوزه آبی و محدوده شمول و اجرای طرح

۳- به رسمیت شناختن حق شکایت بهره برداران حوزه آبی جهت جبران خسارت عینی و تبعی ناشی از خشکیدگی منابع آب بواسطه صدور مجوز برداشت بیش از ظرفیت از سوی دولت

۴- منع مطلق تخصیص و صدور پروانه بهره برداری جدید در کل حوزه آبی به هر عنوان

۵- انسداد و ممانعت از حفر کلیه چاه های غیرمجاز

۶- منع مطلق مجوز کف شکنی (در صورت واقعی شدن هزینه برق کشاورزی ممکن است دیگر نیازی به اعمال این محدودیت نباشد)

۷- منع مطلق مجوز جابجایی چاه ها مگر به اندازه حداکثر ۱۰۰ متر بدون محدودیت

۸- منع مطلق مجوز جابجایی چاه های بجای قنات مگر در امتداد رشته قنات به شعاع ۱۰۰ متر بدون محدودیت

۹- ایجاد بازار آب

۱۰- لغو کلیه رویه های مضر کنونی از سوی کارگزاران دولتی از قبیل: کاهش دستوری پروانه های بهره برداری، استفاده از اهرم فشار شرکت های برق منطقه ای، ممانعت از نقل و انتقال فیزیکی و مالکیتی آب، اخذ تعهدات اجباری از بهره برداران، اخذ وجه در قبال خدمات و صدور مجوزها و ...

۱۱- تزریق معادل آب شرب شهر کرمان که از دشت قریه العرب برداشت می شود از محل فاضلاب شهر کرمان در بالادست سفره آبی مربوطه